

Streszczenie rozprawy doktorskiej
Pedagogika czytania jako rezydualny projekt
kulturowy, społeczny i psychorozwojowy
napisanej pod kierunkiem promotora:
dr hab. Moniki Jaworskiej-Witkowskiej prof. KPSW
i promotora pomocniczego: dr Justyny Ratkowskiej-Pasikowskiej

Praca ta wynika z moich wieloletnich zainteresowań pedagogicznym wymiarem spotkania z dziełem kultury. Jako kierunek rozważań wybrałam poszerzanie i pogłębianie rozumienia fenomenu czytania. Powodem ku temu była identyfikacja z jednej strony pogłębiającej się marginalizacji świadomości wagi egzystencjalnie istotnej praktyki spotkania z dziedzictwem symbolicznym w postaci uważnej lektury wymagających tekstów, a z drugiej strony rozpoznaniem przez współczesny dyskurs humanistyczny – w tym pedagogiczny – istotności czytania dla rozwoju i rewitalizacji człowieka i niewidzialnego środowiska kultury. Skłoniło mnie to do podjęcia się zadania ujęcia fenomenu czytania w jego związkach z procesami istotnymi z perspektywy pedagogicznej tak, aby wpisać tę praktykę w szerszą strukturę eksplorującą znaczenie czytania z perspektywy kulturowej społecznej i psychorozwojowej.

Istotnym narzędziem do myślenia o czytaniu była kategoria rezydualności rozumiana w myśl koncepcji Erika Eriksona jako dynamicznie działająca w pionowym profilu epistemologicznym „reszta” stanowiąca „zysk rozwojowy” po przebytych kryzysach budujących tożsamość oraz koncepcji Vilfreda Pareto jako energetyczna podstawa działań człowieka pobudzana przez określone „przejawy” życia społecznego i psychicznego. Użycie kategorii rezydualności pozwoliło na transwersalne ujmowanie związków czytania z funkcjonowaniem człowieka na wielu płaszczyznach oraz przy uwzględnieniu czasowego wymiaru biegu życia. Umożliwiło to również działania pogłębiające refleksję nad znaczeniem czytania w jego dyskursywnym i niedyskursywnym aspekcie, dotykając dzięki temu zarówno zagadnień związanych z narracyjną strukturą tożsamości ludzkiej, jak i pozajęzykowym – a często nawet nieświadomym – egzystencjalnym wymiarem życia człowieka.

Praca została podzielona na dwie główne części, reprezentujące poziomy analizowanych relacji, w jakie wchodzi biegunowo ustawione elementy kształtujące proces czytania. Są one poprzedzone rozdziałem wprowadzającym, który pokazuje podstawowe dla tej pracy koncepcje ze szczególnym

naciskiem na te elementy, które będą stanowiły strukturalne rusztowanie proponowanego w tej pracy projektu „pedagogiki czytania”. W pierwszym rozdziale obok zestawienia używanych w tej pracy koncepcji rezydualności szczegółowo zostaje omówiona rezydualność w ujęciu Vilfreda Pareto. Jest to podyktowane znikomą obecnością tej koncepcji w dyskursie pedagogicznym oraz przeświadczeniem o zyskach, jakie może przynieść włączenie jej do myślenia o edukacji. Następnie, przywołuję Abrahama Masłowa psychologię humanistyczną i jej koncepcję hierarchii potrzeb podstawowych w perspektywie możliwych implikacji dla teorii i praktyki pedagogicznej. Zasadność tego posunięcia podyktowana jest tym, że koncepcja Masłowa wchodzi w nakładające się na siebie relacje, liczne powiązania i odniesienia w dalszej części pracy.

Pierwsza główna część pracy, obejmująca drugi i trzeci rozdział, zarysowuje czytanie w sieci relacji o charakterze kulturowym, społecznym i psychorozwojowym, wykorzystując w trybie transwersalnym wybrane teoretyczne aspekty nauk humanistycznych. W tej części podejmuję się również wprowadzenia i zarysowania podstawowych koncepcji humanistycznych widzianych z perspektywy narzędzi do myślenia, które stanowią wartość dla projektu. Jak uzasadniam, wiedza mogąca zdynamizować pedagogiczną refleksję o czytaniu jest rozproszona w naukach humanistycznych i zasługuje na scalanie. Tropy cenne dla budowy nowoczesnego rozumienia czytania można odnaleźć między innymi w socjologii, antropologii, psychologii, historii, filozofii czy literaturoznawstwie. W związku z tym rozdział drugi zawiera próbę przybliżenia koncepcji, z których wyprowadzane są narzędzia do myślenia o czytaniu oraz przynosi rozwinięcie zagadnień zasygnalizowanych we wprowadzeniu, rozpatrując możliwe interakcje między nimi jako dynamizujące widzenie czytania w trybie złożonej, potencjalnie doniosłej praktyki kulturowej. Część ta skupia się na sprzężeniach pomiędzy elementami budowanego projektu „pedagogiki czytania”. Obejmuje ona propozycję konceptualizacji czytania widzianego szeroko jako proces selekcji tekstu, spotkania z nim oraz efektów lektury wraz z wpisanymi w niego przeszkodami na poziomie jednostek, wspólnot kulturowych i instytucji.

W pierwszym sprzężeniu czytanie ukazane jest jako strategia poznawcza, która z jednej strony umożliwia konstruowanie (konstytuowanie) siebie przez czytelnika, a z drugiej konstruowanie jego środowiska kulturowego. Czytanie – poznanie, sterujące procesem kształtowania własnej tożsamości, rozpatrywane jest w strukturze dwoistej, której bieguny stanowią niedyskursywny i dyskursywny komponent. Komponent niedyskursywny ujęty jest w formie dwóch konceptualizacji, a mianowicie koncepcji rezydualności Vilfreda Pareto oraz koncepcji istotności egzystencjalnej wywodzącej się z myśli Mircei Eliadego. Komponent dyskursywny obejmuje między innymi koncepcje tekstualizacji doświadczenia i dyskursywnej konstrukcji tożsamości. Czytanie jako

strategia poznawcza konstruuująca środowisko rozpatrywana jest z perspektywy „ekologii umysłu” Gregory'ego Batesona. Omawiam tutaj związki czytania z obiegiem idei oraz jego epistemologiczne uwarunkowania i przeszkody.

W rozdziale trzecim rozpracowuję drugie sprzężenie, w którym czytanie ukazane jest jako uczenie się oscylujące między dążeniem do stabilizacji struktury osobowości z jednej strony, a destabilizacją twórczą powodującą zmiany z drugiej strony. Takie widzenie relacji między czytaniem a uczeniem się oparte jest na koncepcji hierarchii potrzeb podstawowych Abrahama Masłowa. Stabilizacja łączy się z takimi kategoriami jak nawyk, rytuał, bezpieczeństwo, odtwarzanie czy reprodukcja kulturowa. Destabilizacja twórcza związana jest z transgresją, syntezą, synergią, zerwaniami, zwrotami, niepokojem i ofiarą.

Następnie w rozdziale czwartym rozważania uwzględniają wyższy stopień relacji, otwierając tym samym drugą część pracy. Zdaję w nim relację z badania możliwość zasilania teorii czytania przez kulturę masową, będącą w nieustannym sprzężeniu z humanistyką. Kultura może być dla pedagogiki bodźcem do inicjacji procesu budowania jakościowej refleksji o czytaniu. Wpisując się w nurt pedagogiki (z) kultury, czy „kulturowej koncepcji pedagogiki”, o jaki upomina się Monika Jaworska-Witkowska (2009), w czwartym rozdziale badam możliwości zaprzęgnięcia kultury do tego procesu poprzez hermeneutyczną interpretację wybranych światów filmowych. Wyłaniające się wątki dotyczące czytania zostają wprzęgnięte do teorii „pedagogiki czytania”, dynamizując jej zasięg i kierunki rozwoju myślenia o czytaniu dla pedagogiki. W ten sposób wykorzystany zostaje potencjał kultury masowej, który przy odpowiednim nastawieniu na zyski pedagogiczne, może rozwojowo oddziaływać na pedagogiczną refleksję dotyczącą czytania.

Ostatni rozdział, tak jak poprzedni, wykorzystuje wypracowane wcześniej rozróżnienia i sprzężenia, jednak w tym przypadku przechodzę do poziomu metapracycznego, skupiając się na związkach czytania z pedagogiką w jej własnej praktyce. Zawarta jest tu analiza potrzeb, projektowanych trudności i strat, ale też możliwości rozpracowania kategorii czytania przez dyskurs pedagogiczny poprzez przyjęcie postawy transwersalności, to jest działań projektujących pedagogikę czytania w poprzek podziałów dyscyplinarnych. Perspektywa transwersalna przejawia się nie tylko w zakresie jej tworzenia, ale również funkcjonowania. Innymi słowy, w rozdziale piątym wiedza o czytaniu ukazana jest w sprzężeniu z pedagogiką. Z tej perspektywy podejmuję próbę zasilenia dyskursu pedagogicznego teorią o czytaniu, ustawiając pedagogikę w dwóch pozycjach, jako czytającej i czytanej. W tym rozdziale narzędzia oraz koncepcje wypracowane w części pierwszej wykorzystane są do krytycznego spojrzenia na stan i zadania współczesnej pedagogiki. Skupia się on również na identyfikacji przeszkód w rozwoju nauk pedagogicznych w

zakresie komunikacji między teorią, badaniami i ich weryfikacją a praktyką pedagogiczną oraz wiedzą prezentowaną przez media. Czytanie widziane jest tutaj jako proces, któremu pedagogika nieustannie podlega, a który jest obciążony blokadami w przepływie i rewitalizacji teorii, co powoduje powstanie i utrzymywanie się mitów i działań pozornych w edukacji. Poruszana jest tu między innymi tematyka edukacji równościowej oraz rezydualnego podłoża motywacji. Uzupełnione jest to zagadnieniami związanymi z projektowaniem celów edukacyjnych, jak również związkami między zmiennością derywacji o rezydualnym podłożu a zjawiskiem działań pozornych w edukacji.

Książkę zamyka podsumowanie rezultatów rozważań nad poruszonymi przeze mnie w tej pracy problemami, wraz ze wskazaniem na otwierające się pola refleksji dotyczące pedagogicznego wymiaru czytania. Identyfikuję tu również możliwe obszary badań przy wykorzystaniu zarówno wypracowanych ram strukturalnych ujmujących akt czytania w relacje i procesy o charakterze dwoistym, jak i użytych narzędzi do myślenia o czytaniu.

Joanna Mieczysława Szfer